

Van clubhuis naar gironummer?

Giro-activisme en sociaal kapitaal in Vlaanderen

Dries Van den Bosch

1. Inleiding

Het geven van geld aan een organisatie die zich inzet voor een goed doel is voor velen al lang geen onbekend gegeven meer. Via de giften van donateurs – een specifieke vorm van maatschappelijke betrokkenheid die ook wel ‘giro-activisme’ wordt genoemd (Bekkers 2001; Hooghe 2003b; Maloney 1999) – kunnen dergelijke goedge-doelenorganisaties een professionele staf uitbouwen en worden projecten of concrete acties in binnen- en/of buitenland gefinancierd. Deze steeds populairdere vorm van betrokkenheid (Maloney 1999) wordt echter vaak als een triviale afgedaan (SCP 1998). Het giro-activisme is immers een ‘gemakzuchtig’, passief engagement dat weinig tijd en inspanning vraagt en aldus als het ware compenseert voor het gebrek aan ‘echte’, actieve (vrijwillige) inzet (Bekkers 2001). Van de organisaties die burgers vooral aansturen op ‘het geven van geld’ in plaats van ‘het geven van tijd’ wordt dan ook beweerd dat ze het meer klassieke vrijwilligerswerk in verenigingen en associaties verdringen (Putnam 1995; Skocpol 2003). Er zou dus sprake zijn van een verschuiving ‘van clubhuis naar gironummer’ (SCP 2004, 194).

De actuele verontrusting over deze trend kan gesitueerd worden binnen het bredere maatschappelijke en academische debat omtrent de mate van ‘sociaal kapitaal’ binnen hedendaagse samenlevingen. Met dit concept wordt – in de neo-tocquevilliaanse traditie – verwezen naar het in netwerken opgeslagen vermogen tot samenwerken, waarbij in het bijzonder de participatie in vrijwillige associaties een gunstige invloed zou hebben op het democratisch functioneren van de samenleving (Dekker 2002; Hooghe 2003b; Putnam 1995, 2000). Sinds een tweetal decennia woedt er in sociaalwetenschappelijke middens een levendig debat over de (vermeende) afname van sociaal kapitaal binnen de westerse samenlevingen, een debat waarop in het bijzonder Robert Putnam met zijn befaamde ‘*Bowling Alone*’-these (Putnam 1995, 2000) zijn stempel heeft gedrukt. Hoewel Putnam in de toenemende populariteit van meer passieve vormen van engagement het onomstotelijke bewijs ziet dat burgers vandaag de dag niet meer (voldoende) maatschappelijk betrokken zijn (Putnam 1995, 2000), wordt deze aanname in

toenemende mate betwist. De laatste jaren wordt dan ook meer systematisch onderzoek verricht naar de impact van ‘nieuwe’ vormen van betrokkenheid, zoals passief lidmaatschap, protestacties en politiek consumentisme, op sociaal kapitaal (o.a. Wollebæk & Selle 2002a, 2002b, 2003, 2007; Micheletti 2003; Stolle, Hooghe & Micheletti 2005; Welzel, Inglehart & Deutsch 2005).

Het giro-activisme als specifieke vorm van betrokkenheid blijft tot op heden echter een relatief onontgonnen onderzoeksterrein. Nochtans is het vooral deze laatste participatievorm die door Putnam (1995, 2000) geassocieerd wordt met recente organisatorische verschuivingen en de vrees voor een afname van het niveau van het sociaal kapitaal. Dit artikel wil deze wetenschappelijke lacune opvullen door een gefundeerde bijdrage te leveren aan het onderzoek naar giro-activisme en de impact van deze specifieke vorm van betrokkenheid op het sociaal kapitaal. De data van de ‘Survey naar Sociaal-Culturele Verschuivingen in Vlaanderen’ (jaartal 2002) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering bieden hiertoe een unieke kans, gezien het giro-activisme als participatievorm in deze survey in een apart vragenblok werd bevestigd.

In het theoretisch kader wordt eerst ingegaan op Putnams ‘klassieke’ sociaal kapitaal-hypothese. Vervolgens worden de aannames van deze klassieke these bekeken in het licht van nieuw opkomende vormen van betrokkenheid, waarna het giro-activisme als specifieke nieuwe vorm van betrokkenheid wordt bekeken. In het empirische luik wordt voor Vlaanderen de prevalentie van het giro-activisme als specifieke participatievorm geëxploreerd en wordt het relatieve effect van deze specifieke participatievorm, in vergelijking met andere participatievormen, op het sociaal kapitaal nagegaan.

2. Theoretisch kader

2.1 De klassieke sociaal kapitaal hypothese

De algemene aanname binnen de sociale en politieke wetenschappen is dat sociaal kapitaal positieve effecten genereert voor de mate van sociale integratie en democratie in de samenleving. Een hoge mate van sociaal kapitaal genereert dergelijke positieve uitkomsten doordat er voldoende netwerken aanwezig zijn tussen burgers. Sinds de ‘*Bowling Alone*’-publicaties vormt Putnams conceptie van sociaal kapitaal het centrale uitgangspunt voor hedendaags onderzoek naar sociaal kapitaal (zie o.a. Dekker & van den Broek 2005; Wollebæk & Selle 2002b; Hooghe 2003b). Het concept sociaal kapitaal bestaat voor Putnam uit drie elementen: de aanwezigheid van *netwerken* van maatschappelijk engagement, het handhaven van *normen van wederkerigheid* en de verspreiding van *veralgemeend vertrouwen* (‘generalised trust’) (Hooghe 2003b, 21). Putnam onder-

scheidt dus een structurele (netwerken, mogelijkheden tot interactie tussen burgers) en een culturele of attitudinale (normen van wederkerigheid, veralgemeend vertrouwen) component van sociaal kapitaal, waartussen hij een causaliteit ziet: participatie in netwerken genereert normen van wederkerigheid en een veralgemeend vertrouwen (Stolle 1999).¹ Meer specifiek kent Putnam een centrale rol toe aan participatie in vrijwillige associaties zoals klassieke verenigingen en politieke partijen. Participatie in vrijwillige associaties zou interne (socialisatie-) en externe (collectieve belangenbehartiging-)effecten genereren (Almond & Verba 1989[1963]; Dekker 2002; Hooghe 1999; Putnam 1994). De interne functie houdt in dat mensen via het verenigingsleven met elkaar in contact komen en leren samenwerken en omgaan met maatschappelijke diversiteit. De externe functie is dat mensen via hun participatie in verenigingen erin slagen om particuliere belangen te overstijgen en zo tot collectieve actie kunnen komen.

Hoewel Putnams onderzoek naar sociaal kapitaal in vele opzichten vernieuwend was – hij verenigde onder meer centrale sociologische en politicologische vragen (zie Hooghe [2003b] voor een beschrijving) – was het vooral zijn *‘Bowling Alone’*-these, met name de stelling dat het sociaal kapitaal in de westerse samenlevingen de laatste decennia stelselmatig afneemt, die de aandacht trok. Een van de kernelementen in zijn betoog betreft een organisationele verschuiving van ‘secundaire associaties’ naar ‘tertiaire organisaties’ die zich de afgelopen decennia in de Amerikaanse civiele maatschappij voltrok, en hiermee samenhangend een evolutie van face-to-face contact tussen leden binnen verenigingen naar geen ledencontact. Volgens Putnam en andere Amerikaanse coryfeeën (Wuthnow 1998; Skocpol 2003) zou zich sinds de jaren 1970 een structurele transformatie van de vrijwillige associaties in de Verenigde Staten voltrekken. De traditionele ledenfederaties die in de jaren 50 en 60 van de twintigste eeuw een opmars kenden en gebaseerd waren op een grote loyaliteit en levenslang lidmaatschap van de leden, ruimden vanaf de jaren 1970 plaats voor verschillende types van dienstverlenende non-profitorganisaties. Deze organisationele verschuiving werd gestuwd door de toenemende complexiteit van tal van maatschappelijke problemen binnen de Amerikaanse samenleving en tegelijk de bewustwording dat bestaande organisaties niet over de expertise beschikten om deze op een adequate manier aan te pakken (Wuthnow 1998; Skocpol 2003). In het bijzonder de nieuw ontstane ‘tertiaire’ organisaties ontwikkelden een specifieke expertise en bouwden hiertoe een professionele en gespecialiseerde staf uit. Deze organisationele transformatie ging gepaard met een evolutie *‘from membership to management’* en zorgde ervoor dat heel wat verenigingen niet langer beroep deden op de actieve inzet van leden en vrijwilligers, maar vooral steunden op de geldelijke bijdragen van passieve leden en donateurs (Skocpol 2003).

“By now Americans are no longer such avid joiners, although they may be organizing more civic endeavors than ever before. Professionally run advocacy groups and nonprofit institutions now dominate civil society, as people seek influence and community through a very new mix of largely memberless voluntary organizations.” (Skocpol 2003, 127)

De verschuiving van secundaire associaties naar tertiaire organisaties als gevolg van tendensen van professionalisering en specialisering, wordt algemeen beschouwd als een van de belangrijkste structurele veranderingen in de ‘civil society’ tijdens de afgelopen decennia (Selle 1999; Selle & Strømsnes 2001; Maloney 1999; Wollebæk & Selle 2002a, 2002b, 2003).

Deze evolutie is hier van belang, omdat samen met deze organisationele transformatie, nieuwe vormen van betrokkenheid ontstaan. Niet zozeer de organisationele verschuiving op zich, maar wel deze evolutie in vormen van betrokkenheid, vormen voor Putnam (1995) een doorslaggevend argument waarom deze nieuw opkomende tertiaire organisaties weinig tegenkracht bieden aan de algemene afname van secundaire associaties en de negatieve implicaties hiervan voor het sociaal kapitaal. Volgens Putnam (1995) beperkt het engagement binnen de tertiaire organisaties zich hoofdzakelijk tot het overschrijven van geld en/of het lezen van de nieuwsbrief van de organisatie. Hoewel de leden binnen deze organisaties wel een band met gemeenschappelijke symbolen, gemeenschappelijke leiders of eventueel met gemeenschappelijke idealen kunnen hebben, hebben de leden onderling geen band met elkaar en ontmoeten ze elkaar zelden of nooit face-to-face (Putnam 1995). Putnam ziet dus niet enkel een kwantitatieve afname in betrokkenheid in vrijwillige associaties, maar ook een kwalitatieve afname: één van zijn grote bezorgdheden is een verschuiving van actieve betrokkenheid in het verenigingsleven en wederzijdse face-to-face contacten en ondersteuning naar een meer passieve en instrumentele vorm van ‘behoren tot’ tertiaire organisaties (Dekker & van den Broek 2005). Vooral het gebrek aan face-to-face ontmoetingen (cf. de interne functie) binnen tertiaire organisaties ziet Putnam als nefast voor de ontwikkeling van sociaal kapitaal (Wollebæk & Selle 2002a).

2.2 De sociaal kapitaal-hypothese ‘revisited’

Putnams *‘Bowling Alone’*-these (1995, 2000) heeft uiteenlopende kritieken uitgelokt (zie Stolle & Hooghe [2005] voor een overzicht). Een centrale kritische bedenking heeft betrekking op Putnams eenzijdige focus op ‘traditionele’, secundaire organisaties en de daarmee geassocieerde vormen van actieve participatie. Voor Putnam geldt het aantal actieve lidmaatschappen van secundaire associaties als centrale graadmeter voor het niveau van sociaal kapitaal binnen een samenleving, en kunnen de nieuw ontstane participatievormen hiervoor geen functioneel equivalent vormen. Immers, de nieuw ontstane (of veranderende) vormen van betrokkenheid zoals passief lidmaatschap of giro-activisme steunen niet op intensief en regelmatig face-to-face contact tussen leden, en bijgevolg categoriseert Putnam de groei van de tertiaire organisaties dan ook niet als een countertrend voor de afname van het sociaal kapitaal (Putnam 1995, 2000). Het vermeende negatieve effect van meer passieve vormen van engagement wordt in zijn studie echter niet empirisch onderbouwd.

De afgelopen jaren is in sociaalwetenschappelijk onderzoek dan ook in toenemende mate aandacht besteed aan de vraag welke de impact van nieuwe vormen van betrokkenheid (zie o.a. Stolle, Hooghe & Micheletti 2005; Welzel, Inglehart & Deutsch 2005; Dekker & van den Broek 2005) en meer specifiek de trend naar een meer passieve invulling van betrokkenheid binnen tertiaire organisaties (Wollebæk & Selle 2002a, 2002b, 2007) op sociaal kapitaal is. Het vertrekpunt hierbij is Putnams stelling dat verenigingen via externe en interne effecten bijdragen tot de effectiviteit en stabiliteit van de democratie en het samenleven bevorderen (Putnam 1994). Hoewel Putnam zowel de interne als de externe rol van vrijwillige verenigingen als belangrijk ziet, geeft hij voorrang aan de interne functie, gezien zijn nadruk op face-to-face interactie als fundamentele vereiste om vertrouwen in de medemens te ontwikkelen (Selle & Strømsnes 2001; Wollebæk & Selle 2003).

Wollebæk & Selle (2002a, 2002b, 2003) bieden een innovatieve theoretische discussie aan rond de waarde van passieve betrokkenheid in organisaties voor het sociaal kapitaal en bouwen dit op aan de hand van twee aspecten van participatie: de intensiteit en de reikwijdte.²

Intensiteit

Omwille van het belang dat Putnam toeschrijft aan face-to-face interactie binnen verenigingen voor het genereren van sociaal kapitaal, stellen Wollebæk en Selle (2002a, 2003) dat Putnam voorrang geeft aan de intensiteit van de betrokkenheid (actieve – ‘face-to-face’ – betrokkenheid versus passieve betrokkenheid – waarbij Putnams voorkeur naar actieve betrokkenheid gaat) eerder dan aan de ‘scope’ of de reikwijdte van de betrokkenheid (het hebben van meerdere lidmaatschappen in meerdere organisaties). Dit gebrek aan directe interactie en face-to-face contact is voor Putnam de hoofdreden om (voornamelijk tertiaire) organisaties met een groot aandeel passieve leden te bekritisieren, gezien zij geen bijdrage leveren voor de vorming van het sociaal kapitaal. Bovendien bestaan de tertiaire organisatievormen eerder uit verticale structuren dan uit horizontale netwerken, waardoor er eerder sprake is van ‘client-patron relationships’ dan van interacties tussen gelijken (Maloney 1999). Omwille van de geringe interne effecten ziet Putnam passief lidmaatschap niet als bron voor sociaal kapitaal. Wollebæk en Selle (2003) argumenteren echter dat dit niet steeds zo hoeft te zijn. Onder meer Almond en Verba (1989[1963]) vonden in *‘the Civic Culture’* dat passieve leden een significant hoger niveau van ‘civic competence’ hebben dan niet-leden, wat erop wijst dat ook passief lidmaatschap een interne (socialisatie)functie kan hebben (Wollebæk & Selle 2003). Bovendien kan zelfs ‘de meest passieve vorm van participatie’ – een cheque uitschrijven voor financiële steun aan een organisatie – politieke aliënantie reduceren, omdat donateurs geloven dat hun donaties een verschil maken, en ze zich wel degelijk identificeren met bredere ‘imaginary communities’ (Godwin 1988; Whiteley 1999; Wollebæk & Selle 2003).

Reikwijdte

De betrokkenheid van individuen verschilt niet enkel wat betreft de intensiteit van het lidmaatschap, maar ook in functie van het aantal lidmaatschappen (de 'scope' of de reikwijdte van de lidmaatschappen) dat zij hebben. Volgens Wollebæk en Selle zijn er twee manieren waarop meerdere lidmaatschappen meer kunnen bijdragen aan de attitudinale aspecten van sociaal kapitaal dan een enkel lidmaatschap (Wollebæk & Selle 2003). Op het niveau van de samenleving kan er – enerzijds – sprake zijn van een 'moderating effect'. Naarmate individuen meer overlappende en met elkaar verbonden netwerken hebben, is de kans groter dat mensen met verschillende achtergronden elkaar ontmoeten, wat een milderend effect kan hebben op het conflictniveau in de samenleving. Dit milderend effect is een resultaat van participatie in meerdere netwerken waar elk individu gedwongen is om zijn of haar eigen gedrag en voorkeuren te milderen om zo goede contacten te leggen in verschillende settings. Op het niveau van het individu betekenen meerdere lidmaatschappen anderzijds dat individuen meer en bredere mogelijkheden tot interactie hebben. Deze meerdere (al dan niet passieve) lidmaatschappen zouden een cumulatief effect hebben op het vertrouwen van individuen en andere attitudinale aspecten van sociaal kapitaal. Ook uit Almond en Verba's *'the Civic Culture'* (1989[1963]) blijkt dat het aantal lidmaatschappen van een individu positief gerelateerd is aan de politieke competentie van individuen. Hoewel bovenstaande theoretische discussie aangeeft dat Putnams negatieve visie op passieve participatie niet gegrond lijkt, ziet Putnam meerdere passieve lidmaatschappen in meerdere organisaties als minder productief voor sociaal kapitaal dan één actief lidmaatschap (Wollebæk & Selle 2003).

Deze aspecten – intensiteit en reikwijdte – van participatie worden door Wollebæk & Selle (2002a) ook empirisch nagegaan. Op basis van Noorse data analyseerden deze auteurs de impact van de intensiteit en de reikwijdte van participatie op de vorming van sociaal kapitaal. De resultaten van dit onderzoek ondersteunen de theoretische argumenten (*cf.* hierboven) tegen Putnams assumpties en counteren in grote mate zijn nadruk op actieve – face-to-face – participatie als vereiste voor de vorming van sociaal kapitaal. De belangrijkste conclusie van dit onderzoek is dat meerdere passieve lidmaatschappen meer bijdragen tot sociaal kapitaal dan één actief lidmaatschap, hetgeen erop wijst dat verder onderzoek naar sociaal kapitaal meer aandacht moet besteden aan het belang van passieve en meervoudige lidmaatschappen (een combinatie van 'intensiteit' x 'reikwijdte') in verenigingen (Wollebæk & Selle 2002a).³

'Crowding out' of cumulatie van participatievormen?

Met bovenstaand onderzoek naar het relatieve effect van passief lidmaatschap op sociaal kapitaal stellen Wollebæk en Selle de geldigheid van Putnams pes-

simistische these in vraag. Andere auteurs hebben er voorts op gewezen dat participatie geen ‘of-of’-verhaal hoeft te zijn, en leverden hiervoor ook empirisch bewijs (Bekkers 2001; Morales & Geurts 2007). Deze auteurs vertrekken van de observatie dat Putnam een mogelijke cumulatie van actieve en meer passieve participatievormen niet in aanmerking neemt in zijn onderzoek. Hoewel vanuit de ‘rational-choice’-benadering inderdaad geargumenteed kan worden dat het geven van geld kan fungeren als een compensatie voor een gebrek aan actieve inzet (het geven van tijd) – de zogenaamde ‘crowding-out’ hypothese, zijn er onderzoeksresultaten die aangeven dat dit niet noodzakelijk het geval is (Bekkers 2001, 2002; Morales & Geurts 2007). Tijd en geld moeten veeleer beschouwd worden als complementaire gedragingen die ruwweg gedetermineerd worden door dezelfde sociale factoren (Bekkers 2001). Op basis van deze resultaten kan men besluiten dat Putnams vrees voor een ‘decline of social capital’ als gevolg van toenemende passieve participatievormen (waaronder het geven van geld) ongegrond lijkt en noopt tot meer systematisch en doorgedreven empirisch onderzoek. Burgers die geld geven, geven vaak ook tijd (actieve inzet), waardoor ook zij face-to-face medemensen ontmoeten.

2.3 Giro-activisme en sociaal kapitaal

Het belangwekkende onderzoek van Wollebæk & Selle (2002a) ontkracht Putnams aanname dat een evolutie naar meer passieve vormen van engagement een negatieve impact heeft op het sociaal kapitaal. Deze auteurs maken echter geen expliciet onderscheid tussen enerzijds passief lidmaatschap en anderzijds het giro-activisme als participatievormen, nochtans twee analytisch en empirisch te onderscheiden participatievormen met mogelijk verschillende uitkomsten naar sociaal kapitaal toe. Bovendien wordt vooral de toenemende populariteit van het giro-activisme als specifieke participatieactiviteit met de tendens van professionalisering en de opkomst van de tertiaire organisaties geassocieerd (Jordan & Maloney 1997; Maloney 1999; Wollebæk & Selle 2002a). Participatie of betrokkenheid in deze tertiaire organisaties neemt niet langer de vorm aan van actieve participatie, maar eerder van het (periodiek) ter beschikking stellen van financiële middelen, wat impliceert dat de intensiteit van de betrokkenheid in deze organisaties daalt (Jordan & Maloney 1997; Hooghe 2003b, 2003c; Putnam 1995; Wollebæk & Selle 2002a).

De literatuur biedt geen eenduidige omschrijving van het giro-activisme. Vele auteurs vermelden de term (of een variant ervan), zonder verder te definiëren wat er exact mee wordt bedoeld. Giro-activisme blijkt een fenomeen te zijn waarvan iedereen zich wel kan voorstellen wat het betekent – het geven van geld (een donatie) aan een organisatie – maar waarbij niemand precies omschrijft wat dit inhoudt. Ook het verschil met passief lidmaatschap blijft vaag. Zo stellen Wollebæk & Selle (2002a) dat het engagement van leden binnen tertiaire organisaties

eerder via het geven van geld dan door het geven van tijd geuit wordt, en benoemen dit als ‘passief lidmaatschap’. Nochtans hoeft het geven van geld niet per definitie ‘lidmaatschap’ te impliceren.

Hooghe (1996, 2003b) spreekt van giro-activisme wanneer sympathisanten van een bepaalde organisatie zich enkel engageren door middel van een overschrijving. Loose, Gijssels, Dujardin en Marée (2007) omschrijven giro-activisme als:

“[een] vorm van participatie [die] bestaat uit het storten van een bepaald bedrag ten voordele van een bepaalde vereniging, en het aan die vereniging overlaten om te beslissen wat het met deze som doet. Een dergelijke filantropische inzet, dient naar onze mening niet verward te worden met vrijwillige inzet. De eerste handelt over het geven van geld, de tweede over het geven van tijd” (Loose *et al.* 2007, 14)

Morales en Geurts (2007, 156) omschrijven ‘chequebook participation’ gelijkaardig als ‘participation via donations only’. Veruit de meest uitgewerkte poging om het wezen van ‘cheque-book participation’ te omschrijven is van de hand van Maloney (1999). Maloney onderzocht de motivatie van leden van twee tertiaire organisaties in Groot-Brittannië en stelde vast dat het overgrote deel zijn of haar lidmaatschap niet ziet als een middel om zelf actief te zijn, maar de organisaties zelf wel als beste middel beschouwt om iets aan een problematiek te doen. Een meerderheid van de respondenten geeft ook aan dat ze geloven dat hun geldelijke steun nodig is voor de organisatie om het doel te bereiken. Het schrijven van een cheque ten voordele van een organisatie zou dus een doelbewuste daad zijn, om het werk van organisaties te financieren en ‘cheque-book’ participatie zou aldus ‘*participation by proxy*’ zijn: de donateurs geven de professionele staf binnen de organisaties de ‘volmacht’ om acties op te zetten (Maloney 1999).

Volgens Godwin (1988) houdt ‘cheque-book’ participatie meer in dan het geven van een som geld. Deze vorm van betrokkenheid kan ook tijd en inspanning van de donateurs vragen omdat ze na elk jaar bewust moeten beslissen of de activiteiten en realisaties van de organisatie inderdaad voldoen aan hun verwachtingen en of ze een keuze moeten maken tussen andere organisaties.

Zoals eerder vermeld, associëren verscheidene wetenschappers de professionalisering van organisaties in de ‘civil society’ met een evolutie van actief naar meer passief lidmaatschap en giro-activisme. Vandaag de dag zouden we echter van een ‘doorgedreven’ professionalisering kunnen spreken. De hedendaagse tertiaire organisatievormen worden steeds meer professionele marketingmachines (Jordan & Maloney 2007), waarbinnen de afdeling leden- en fondsenwerving de stafmedewerkers eerder rekruteert op basis van hun vroegere professionele marketingervaringen en niet meer omwille van de verbondenheid met het doel van

de organisatie (Jordan & Maloney 1998). Deze vaststelling doet vermoeden dat het huidige succes van het giro-activisme evenzeer een gevolg als een drijvende kracht is van de (huidige) professionalisering van organisaties.

3. Onderzoeksvragen

De verschuiving van secundaire associaties naar tertiaire organisaties die zich de laatste decennia als gevolg van processen van professionalisering en specialiseren lijkt te voltrekken, uit zich in een opkomend passief engagement, en meer specifiek het giro-activisme, binnen deze tertiaire organisaties. Samen met deze organisationele verschuiving, kan men dus spreken van een verschuiving ‘van clubhuis naar gironummer’ (SCP 2004, 194). Deze evolutie wordt door Putnam (1995, 2000) in het debat rond de (vermeende) afname van het sociaal kapitaal in westerse samenlevingen gesitueerd. Voor Putnam is actieve of vrijwillige inzet (het geven van tijd) waarbij burgers elkaar face-to-face ontmoeten de geijkte vorm van maatschappelijke betrokkenheid die positieve effecten voor het samenleven genereert. De hierboven beschreven transformaties naar meer afstandelijke en passieve vormen van participatie worden als negatief beschouwd en bieden volgens hem aldus geen tegenargument tegen de afname van het sociaal kapitaal. Andere wetenschappers (Wollebæk & Selle 2002a en 2003) delen deze pessimistische aanname niet, en stellen dat minder intensieve participatievormen niet noodzakelijk tot een terugval van het sociaal kapitaal leiden. Empirische bevindingen rond de impact van passieve participatievormen op het sociaal kapitaal tonen aan dat meerdere passieve lidmaatschappen zelfs sterker kunnen bijdragen tot sociaal kapitaal dan een actief lidmaatschap (Wollebæk & Selle 2002a). Bovendien toont onderzoek aan dat de evolutie in participatievormen geen of-of verhaal is: een passief engagement gaat vaak nog samen met een meer actief engagement (Bekkers 2001; Morales & Geurts 2007). Naar het giro-activisme als specifieke participatievorm en de impact hiervan op het sociaal kapitaal is echter weinig onderzoek verricht. Nochtans is het, gezien het belang van sociaal kapitaal voor de kwaliteit van ons samenleven, belangrijk om een zicht te krijgen op deze nieuwe vorm van maatschappelijke betrokkenheid.

In het empirische luik wordt daarom voor het eerst voor Vlaanderen het giro-activisme als specifieke participatievorm geëxploreerd en wordt gekeken naar de impact van het giro-activisme op het sociaal kapitaal. Een belangrijke vraag hierbij is of we Putnams klassieke sociaal kapitaal hypothese kunnen aan nemen, of – zoals Wollebæk & Selle (2002a) suggereren – deze pessimistische these dienen te herzien. Concreet komen volgende onderzoeksvragen aan bod:

1. Hoe prevalent is het giro-activisme in Vlaanderen en wat is het sociodemografische profiel van de giro-activist?

2. Is het giro-activisme een aparte, onderscheiden vorm van maatschappelijke betrokkenheid of is er daarentegen sprake van een cumulatief participatietraject?
3. Wat is het relatieve effect van giro-activisme in vergelijking met andere participatievormen op het sociaal kapitaal?

4. Methodologie

4.1 Data

De data die voor de analyses worden gebruikt, zijn verzameld in het kader van de Survey naar Sociaal-Culturele Verschuivingen in Vlaanderen 2002 van de Studiedienst van de Vlaamse Regering (hierna 'SCV-survey' genoemd). De SCV-survey is een jaarlijkse survey die sinds 1996 wordt uitgevoerd bij een representatieve steekproef van Nederlandstalige Belgen binnen het Vlaamse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Elk jaar worden de SCV-surveys afgenomen bij 1.500 toevallig getrokken respondenten tussen 18 en 85 jaar, die worden bevraagd door middel van persoonlijke face-to-face interviews met gestandaardiseerde vragenlijsten (Carton, Hegemann & Van Geel 2002; Studiedienst van de Vlaamse Regering 2009). In de onderhavige analyses wordt de weefactor gebruikt die door de Studiedienst van de Vlaamse Regering werd berekend, waardoor de resultaten representatief zijn voor de populatie. De keuze voor de SCV-survey van het jaartal 2002 komt voort uit het feit dat het topic 'giro-lidmaatschap en steunbetuiging', andere participatievormen, alsook variabelen die naar sociaal kapitaal peilen, hier het meest uitgebreid werden bevraagd.⁴

4.2 Operationalisering

De te operationaliseren concepten worden opgedeeld in drie grote blokken – sociodemografische kenmerken, participatievormen en sociaal kapitaal – zoals weergegeven in tabel 1.

Sociodemografische kenmerken

Om het sociodemografisch profiel van de Vlaamse giro-activist na te gaan, worden volgende sociodemografische kenmerken gebruikt: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, levenssituatie, religie en kerkpraktijk. Deze kenmerken functioneren als controlevariabelen in de OLS-regressies die het relatieve effect van giro-activisme ten aanzien van andere participatievormen nagaan. De operationalisering van deze kenmerken wordt in tabel 2 weergegeven.

Tabel 1. Overzicht van de onderzoeksvariabelen.

Concepten	Centrale componenten	Variabelen (variabelennummer)*
Sociodemografische kenmerken (onafhankelijke/ controlevariabele)	Sociale kenmerken Affectieve banden Culturele kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> - Kerkpraktijk (v54) - Burgerlijke staat (v34_a) - Gezins situatie (v34_c, v34_d) - Opleiding (v26) - Leeftijd (lft02) - Geslacht (v3) - Religie (v53) - Inkomen (v47, v50_a, v50_b)
Maatschappelijke betrokkenheid (onafhankelijke variabele – structurele component sociaal kapitaal)	Type participatie (combinatiemaat 'intensiteit' x 'reikwijdte')	<ul style="list-style-type: none"> - Lidmaatschap van verenigingen (met aanduiding van intensiteit van het lidmaatschap: geen lid, vroeger lid, passief lid, actief lid, bestuurslid) (v64) - Giro-lidmaatschap en steunbetuiging (v78) - Vrijwilligerswerk (v58, v59)
Sociaal kapitaal (afhankelijke variabele – culturele of attitude-component sociaal kapitaal)	Attitudinale component Vertrouwen	<ul style="list-style-type: none"> - Utilitair individualisme (v86) - Etnocentrisme (v80) - Politieke machteloosheid (v89) - Vertrouwen in instellingen (v81)

* Variabelen en vraagnummers zoals bevestigd in de SCV-survey jaartal 2002. Deze variabelen en vraagnummers worden bewerkt tot bruikbare variabelen die aansluiten bij de operationalisering van de concepten in dit artikel.

Tabel 2. Operationalisering van de sociodemografische kenmerken.

Variabele	Operationalisering (waarbij '0' = referentiecategorie)	
Geslacht	Man = 0 Vrouw = 1	
Leeftijd (in jaar)	Metrisch	
Opleiding	Geen opleiding of lager onderwijs = 0 Lager secundair onderwijs = 0 Hoger secundair onderwijs = 0 Niet-universitair hoger onderwijs KT&LT = 1 Universitair onderwijs = 1	
Inkomen (in euro)	Metrisch	
Burgerlijke staat	Gehuwd = 1 Weduwnaar/weduwe = 0 Wettelijk gescheiden = 0 Feitelijk gescheiden = 0 Ongehuwd = 0	
Levenssituatie	Ik woon bij mijn ouders = 0 Ik woon alleen = 0 Ik woon niet samen met mijn partner, wel met mijn kinderen = 0 Andere situatie geen partner = 0 Ik woon samen met partner = 1 Ik woon samen met partner en kinderen = 1 Andere situatie wel partner = 1	
Religie	Ongelovig = 0 Vrijzinnig = 0 Protestant = 1 Christelijk gelovig, maar niet katholiek = 1 Katholiek = 1 Islamitisch = 1 Joodse godsdienst = 1 Andere = 1	
Kerkpraktijk	<i>Regelmatig</i> Nooit = 0 Zeer zelden = 0 Enkel op religieuze feestdagen = 0 Maandelijks = 1 Meerdere keren per maand = 1 Wekelijks = 1 Meerdere keren per week = 1	<i>Onregelmatig</i> Nooit = 0 Zeer zelden = 1 Enkel op religieuze feestdagen = 1 Maandelijks = 0 Meerdere keren per maand = 0 Wekelijks = 0 Meerdere keren per week = 0

Participatievormen

De verschillende participatievormen (*cf.* netwerken – de structurele component van sociaal kapitaal) zijn geoperationaliseerd aan de hand van verschillende kenmerken. Onder de algemene noemer ‘*lidmaatschap van verenigingen*’ werd in de SCV-surveys gepeild naar verschillende categorieën lidmaatschap (met indicatie van intensiteit) die men op dat moment had in 22 verschillende types van verenigingen: ‘geen lid’ en ‘vroeger lid’ betekenen dat men respectievelijk bij de desbetreffende vereniging geen lidmaatschap heeft of ooit lid is geweest. ‘Passief lid’ is ‘iemand die niet meer doet dan alleen het lidgeld betalen en/of het tijdschrift lezen’. ‘Actief lid’ is men als men ‘aan de activiteiten van de vereniging deelneemt’ en ‘bestuurslid’ wordt in de vraagstelling van de SCV-survey omschreven als ‘iemand die binnen de vereniging een officiële functie vervult (voorzitter, secretaris, penningmeester, ...)’.

De vraag ‘giro-lidmaatschap en steunbetuiging’ peilde of de respondenten het voorbije jaar een bijdrage of gift stortten voor één van de 8 opgesomde types van organisaties. ‘Giro-lidmaatschap en steunbetuiging’ werd verder gespecificeerd als ‘enkel het storten op rekeningen. De aankoop van steunkaarten of stickers vallen hier niet onder’. Deze omschrijving komt globaal gezien overeen met de omschrijving van ‘*giro-activisme*’ die we in de literatuur terugvonden.

De SCV-survey omschreef ‘*vrijwilligerswerk*’ als het ‘momenteel op regelmatige basis (onbetaald) vrijwilligerswerk verrichten’. De respondenten die deze vraag bevestigend beantwoordden, gaven verder aan op welke van de 16 aangegeven terreinen ze als vrijwilliger actief waren.

Voor enkele onderzoeksvragen wordt de variabele ‘type participatie’ gecreëerd. In navolging van Wollebæk & Selle (2002a) wordt de combinatie ‘intensiteit’ van de participatie en de ‘reikwijdte’ van de participatie als indicator voor het niveau van het sociaal kapitaal gezien. Indicatoren voor de ‘intensiteit’ van de participatie (en die dus indirect de mate van face-to-face contact van leden of vrijwilligers meten) zijn de vragen naar giro-activisme, lidmaatschap en vrijwilligerswerk. Hierbij veronderstellen we dat passief lid zijn (lidgeld betalen of clubblad lezen) en giro-activisme (donatie via overschrijving) minder tijdsintensief zijn dan het deelnemen aan de activiteiten van een vereniging (actief lidmaatschap), wat op zijn beurt minder tijdsintensief is dan het uitoefenen van een bestuursfunctie binnen een vereniging. Door het aantal types van organisaties waar een respondent in participeert, op te tellen, krijgen we een indruk van de ‘reikwijdte’ van de participatie van de individuen. ‘Type participatie’ is dus een maat voor het aantal keren (d.i.: binnen het aantal types organisaties – *cf.* ‘reikwijdte’) dat een respondent een bepaalde vorm van participatie (*cf.* ‘intensiteit’) opneemt. Hier toe werden eerst per respondent en per type vereniging dummyvariabelen (0 = respondent participeert niet bij de vereniging, 1 = respondent participeert bij de

vereniging) aangemaakt, zodat per type vereniging kan worden nagegaan welke vorm van participatie een respondent heeft. Nadien werden per respondent, over de verschillende types verenigingen heen, het aantal keren dat men een bepaalde participatievorm (bv. actief of passief lidmaatschap of vrijwilligerswerk) aangeeft, opgeteld.

Voor een enkele analyse (zie tabel 6) werd tevens voor alle respondenten per participatievorm (geen lid, vroeger lid, passief lid, actief lid, bestuurslid, giro-activist of vrijwilliger) een dichotome variabele aangemaakt (een nieuwe dummy: minstens één soort participatie binnen de respectievelijke types van participatie versus geen).

In de multivariate analyses die het relatieve effect van het giro-activisme ten aanzien van andere participatievormen nagaan, wordt de hierboven beschreven maat 'type participatie' gebruikt. Hoewel het 'type van organisatie' waarin men participeert volgens Putnam quasi irrelevant is (Selle & Strømsnes (2001), zie ook de theoretische discussie hierrond in eindnoot 2), wordt in de multivariate analyses wel een onderscheid gemaakt naar het 'type vereniging' waarvan men lid of vrijwilliger is. Eerder onderzoek in Vlaanderen (De Groof & Siongers 1999; De Groof, Elchardus & Siongers 2001; Hooghe 2003) toonde immers aan dat het effect van participatie op de burgerzin of sociaal kapitaal, verschilt naar gelang van het type (doel en structuur) vereniging waarin men participeert. Zo wordt een sterkere mate van burgerzin gevonden bij leden van sociale verenigingen (o.m. mensenrechtenorganisaties, antiracistische organisaties, ...), terwijl minder sterke verbanden worden gevonden tussen participatie aan sportverenigingen, hobbyclubs, ... en deze houdingen.

Op basis van het hoofddoel van een organisatie worden, bij de multivariate analyses die het relatieve effect van giro-activisme in vergelijking met andere participatievormen nagaan, ruwweg een tweetal types van organisaties onderscheiden. Enerzijds onderscheiden we zogenaamde '*Putnam-organisaties*'. Deze organisaties (sportverenigingen, hobbyverenigingen, fanclubs, culturele verenigingen, ...) zijn eerder 'non-politiek' en vrijetijdsgeoriënteerd van aard. Bovendien zijn deze organisaties vaak horizontaal gestructureerd en is face-to-face interactie binnen deze verenigingen mogelijk, waardoor zij de kenmerken vertonen die Putnam als ideaal beschouwt voor de vorming van sociaal kapitaal.

Anderzijds onderscheiden we een ruime '*restcategorie*' van organisatietypes die volgens Putnam geen functioneel equivalent voor de vorming van sociaal kapitaal vormen. Vooreerst gaat het hier om organisaties die eerder 'politiek georiënteerd' zijn (politieke partijen, vakbonden) of verenigingen met een min of meer politiek doel, zoals humanitaire, hulp-, milieu- of derdewereldverenigingen ('tertiaire organisaties' en 'nonprofit service agencies'⁵ [Putnam 1995]), alsook belangenverenigingen of socioculturele verenigingen. De restcategorie omvat

verder ook nog de zogenaamde ‘support-groups’ (Putnam 1995), kleine groepen waarbinnen de leden elkaar regelmatig zien en die steun of zorg bieden voor wie erin participeert. Deze ‘support-groups’ krijgen door Putnam (1995) echter niet dezelfde rol toebedeeld als de ‘secundaire’ verenigingen, omdat deze kleine groepen vooral focussen op het individu, zij het in nabijheid van anderen. Tot slot omvat deze restcategorie ook de ‘religieuze verenigingen’.⁶

Voor de vragen naar lidmaatschap en vrijwilligerswerk is het mogelijk om organisaties op te delen in de ‘Putnam-groups’ versus de ‘restcategorie’. De vraag naar ‘giro-activisme’ bevat echter geen ‘Putnam-organisaties’. Alle organisaties in de vraagstelling rond giro-activisme vallen bijgevolg onder de ‘restcategorie’.

Sociaal kapitaal

Hoewel sociaal kapitaal een ‘hot topic’ is geworden binnen de sociale wetenschappen, blijft het een vaag concept en is er geen algemeen aanvaarde operationalisering terug te vinden in de internationale literatuur. Van Deth (2003) geeft aan dat in een groot deel van de onderzoeksliteratuur rond sociaal kapitaal, het concept hoofdzakelijk wordt gedefinieerd in termen van de functies die het heeft voor de democratie en de samenleving.

“Social capital is defined by its functions, and available research designs and conceptualizations follow this approach. Widely used (implicit) definitions of capital as ‘accumulated wealth’ point to the fact that it can be invested in order to obtain some future advantage. [...] Unfortunately, this common understanding of the main role and function of the concept as capital that can be invested has not lead tot consensus about its conceptualization. On the contrary [...].” (van Deth 2003, 80)

De exacte operationalisering van het concept sociaal kapitaal lijkt binnen deze functionalistische benadering dan ook quasi irrelevant, zo lang het maar de functies genereert die aan het concept worden toegeschreven (van Deth 2003).

De operationalisering van het concept sociaal kapitaal in dit artikel is gebaseerd op het werk van Hooghe (2003b), die een functionalistische visie op het concept hanteert en zoekt naar waarden die vormen van vrijwillige samenwerking mogelijk maken of bemoeilijken. Hooghe (2003a) bekritiseert de algemene focus in onderzoek op een beperkt valide single-item schaal, zoals ‘veralgemeend vertrouwen’, als belangrijkste indicator voor sociaal kapitaal en beroept zich daarentegen op schalen die een gebrek aan sociaal kapitaal of een gebrek aan integratie in het politieke of sociale systeem aantonen, en die in eerder onderzoek betrouwbaar bleken (bv. utilitair individualisme, ethnocentrisme...), aangevuld met de schaal ‘veralgemeend vertrouwen’. Zoals in eerdere publicaties rond sociaal kapitaal (o.a. Brehm & Rahn 1997; Coleman 1990; Fukuyama 2000;

Hooghe 2003a; Putnam 1995, 2000), wordt ook in dit onderzoek een onderscheid gemaakt tussen een structurele (netwerken) en een culturele (attitudinale) component van sociaal kapitaal. Zoals hierboven reeds aangegeven, veronderstelt Putnam een causaliteit tussen de structurele en de culturele component. Geheel in lijn met Hooghes (2003a, 2003b) werk, wordt in dit onderzoek een functionalistische benadering gehanteerd en wordt nagegaan hoe (passieve/actieve) participatie, de attitudinale component van sociaal kapitaal beïnvloedt. Op basis van de SCV-data, worden de volgende schalen voor de attitudinale componenten van sociaal kapitaal gecreëerd: ‘etnocentrisme’, ‘politieke machteloosheid’ en ‘utilitair individualisme’. Voor de maat ‘veralgemeend vertrouwen’ nemen we in dit onderzoek de schaal ‘vertrouwen in instellingen’ als proxy.⁷ Factoranalyse geeft aan dat deze schaal verder kan opgesplitst worden in twee schalen: ‘vertrouwen in politiek’ en ‘vertrouwen in overheidsapparaat’.

Methodologische beperkingen

Tot slot wordt gewezen op een aantal methodologische beperkingen, die voor de verdere analyses in dit artikel gelden. Het gebruik van de uitgebreide en representatieve SCV-data, en de opportuniteit om giro-activisme als afzonderlijke participatievorm te onderscheiden, zijn zonder meer pluspunten voor dit onderzoek. Toch moet het interpreteren van de resultaten met de nodige voorzichtigheid gepaard gaan en kunnen er mogelijks een aantal meeteffecten optreden. Doordat de vraag naar ‘giro-lidmaatschap’ in de SCV-survey niet expliciet bij het vragenblok rond de andere soorten van lidmaatschap (vroeger, passief, actief, bestuurslid) is ondergebracht, worden de categorieën ‘giro-lidmaatschap’ en ‘passief lidmaatschap’ niet expliciet tegen elkaar afgezet. Hierdoor bestaat het risico dat de respondenten zichzelf in een verkeerde categorie indelen, of een passief lidmaatschap dubbel rapporteren. Bijgevolg bestaat de kans dat er overlap voorkomt in het aantal giro-lidmaatschappen of het aantal passieve lidmaatschappen die respondenten rapporteren, wat tot een onder- of overschatting van (één van) beide categorieën kan leiden. De wijze van bevraging kan omwille van twee andere meeteffecten leiden tot een onderschatting van het aantal keren dat respondenten een ‘giro-lidmaatschap’ opgeven. Vooreerst is het aantal organisaties waarvan respondenten kunnen aangeven dat ze een vroeger, actief, passief of bestuurslidmaatschap hebben veel uitgebreider dan het aantal organisaties waarvoor respondenten een giro-lidmaatschap kunnen rapporteren (hier zijn bredere categorieën van organisaties bevraagd). Verder wordt in de SCV-survey geen onderscheid gemaakt tussen individueel gedrag en gedrag op huishoudniveau. Mogelijks rapporteren respondenten enkel de acties die zijzelf ondernomen hebben en nemen ze gezamenlijke donaties op gezinsniveau niet in aanmerking. De ‘Geven in Nederland’-survey maakt deze opdeling bijvoorbeeld wel (Schuyt, Gouwenberg & Bekkers 2009).

Anderzijds dient tot slot opgemerkt te worden dat het aantal keren giro-activisme, door een verschillende referteperiode in de vraagstelling, mogelijks overschat wordt. De vragen naar 'lidmaatschap' en 'vrijwilligerswerk' peilen naar het soort lidmaatschap dat men 'nu' heeft of het vrijwilligerswerk dat men 'momenteel' doet, terwijl de vraag naar giro-activisme peilt naar het feit of men 'het voorbije jaar' aan een organisatie heeft gedoneerd. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat dit verschil in referteperiode tot een al te grote overschatting van het giro-activisme zou leiden. Het storten van geld is per definitie een activiteit die zich op één (kort) welbepaald moment voltrekt en dus moeilijk via een gelijkaardige vraagstelling en referteperiode als lidmaatschap of vrijwilligerswerk – waarbij men gedurende langere periodes lid is of vrijwilligerswerk kan doen – kan worden bevraagd.

5. Resultaten

5.1 De prevalentie van het giro-activisme in Vlaanderen

Vooreerst wordt de prevalentie van het giro-activisme als specifieke participatievorm in Vlaanderen nagegaan. Tabel 3 geeft een overzicht van het percentage respondenten dat minstens eenmaal giro-activist was en bij welke vereniging dit was. Tabel 4 geeft weer aan hoeveel organisaties de groep Vlaamse giro-activisten doneert.

Ongeveer 54% van de Vlamingen blijkt bij minstens één type organisatie giro-activist te zijn (tabel 3) in het afgelopen jaar. Binnen de groep Vlaamse giro-activisten steunt 43% één type organisatie, wat betekent dat ongeveer 57% van de giro-activisten aan twee of meer verschillende types organisaties doneert (tabel 4). Een 16,5% van de giro-activisten geeft aan drie organisaties. Het aandeel giro-activisten dat aan vier of meer types organisaties geeft, is relatief klein (4,3% en minder). Uit tabel 4 blijkt verder dat de Vlaamse giro-activist gemiddeld aan 1,89 types organisaties geeft. Deze resultaten geven aan dat het giro-activisme in Vlaanderen een courante participatievorm is en dat we hier niet met een marginale groep te maken hebben.⁸

Wanneer we naar de types verenigingen kijken (tabel 3), dan blijkt dat vooral de hulp- en of gezondheidsorganisaties (zoals het Rode Kruis, Levenslijn, Kom op tegen Kanker, ...) een groot percentage giro-activisten tellen (ongeveer 40%), gevolgd door de organisaties die zich inzetten voor solidariteit met de derde wereld (zoals Artsen Zonder Grenzen, 11.11.11., en andere). Beide types verenigingen kunnen 30% (en meer) van de respondenten verleiden tot giro-activisme. Een tweede groep organisaties – de milieu- of natuurorganisaties, mensenrechtenorganisaties of consumentenverenigingen – kunnen 4% tot 9% van de respondenten

Tabel 3. Percentage giro-activisten naar vereniging (de organisaties staan gerangschikt volgens het aantal giro-activisten dat ze hebben) en percentage respondenten dat giro-activist is bij minstens één vereniging.

	Percentage (N = 100%)
Een hulp- en of gezondheidsorganisatie (Rode Kruis, Levenslijn, Kom op tegen Kanker, ...)	39,98 (1470)
Een organisatie die oproept voor solidariteit met de derde wereld (Artsen Zonder Grenzen, 11.11.11., Damiaanactie, Vredeseilanden, ...)	32,90 (1469)
Een milieu- of natuurorganisatie (Greenpeace, ...)	8,97 (1468)
Een mensenrechtenorganisatie (Amnesty International, Pax Christi, ...)	6,46 (1468)
Een consumentenvereniging (Test Aankoop, ...)	4,11 (1467)
Een politieke organisatie	2,66 (1460)
Een organisatie die zich inlaat met morele problemen (abortus, euthanasie, ...)	1,57 (1465)
Andere*	8,31 (1124)
Minstens één keer giro-activist	54,07 (1477)

* Noot: Omwille van de diversiteit aan thema's van de organisaties in de categorie 'andere', wordt deze categorie niet in de bespreking opgenomen.

Tabel 4. Percentage giro-activisten dat aan n-types organisaties geeft en gemiddeld aantal types organisaties waaraan giro-activisten geld doneren.

	Percentage giro-activisten (N = 798)	
Aantal keren giro-activisme	1	42,88
	2	34,25
	3	16,51
	4	4,33
	5	1,12
	6	0,82
	7	-
	8	0,09
Gemiddeld aantal keren giro-activisme per giro-activist	1,89	

tot hun leden rekenen. Politieke organisaties of organisaties die zich inlaten met morele problemen sluiten de rangorde af, respectievelijk 2,7% en 1,6% van de respondenten heeft aan een dergelijke organisatie gedoneerd. Wanneer we deze gegevens vergelijken met analyses van de bredere participatie van de Vlaming (Elchardus, Hooghe & Smits 2001; Hooghe & Quintelier 2007; Smits & Elchardus 2009), dan is op te merken dat organisaties die succesvol zijn bij giro-activisten (hulp- of derdewereldorganisaties) ook een relatief groot aandeel passieve leden tellen (in vergelijking met het aandeel actieve of bestuursleden binnen deze organisaties).

Tabel 5. Logistische regressie van sociodemografische kenmerken op het al dan niet giro-activist zijn.

	Parameter	Odds-ratio	Sign.
Geslacht (ref = man)	0,08	1,08	
Leeftijd (metrisch)	0,01	1,01	*
Opleiding (ref = niet tot hoger secund. onderw.)	0,78	2,17	***
Burgerlijke staat (ref = andere dan gehuwd)	0,16	1,18	
Levenssituatie (ref = niet samenwonend met partner)	0,45	1,56	
Inkomen (metrisch)	0,00	1,00	
Religie (ref = ongelovig/vrijzinnig)	-0,81	0,45	**
Kerkpraktijk (ref = nooit)			
Onregelmatig	0,39	1,48	*
Regelmatig	0,65	1,91	*
Nagelkerke R²	0,09***		

N = 850; *p < 0,05; **p < 0,001; ***p < 0,0001.

Het sociodemografische profiel van de giro-activist wordt nagegaan aan de hand van een logistische regressie met de sociodemografische kenmerken als onafhankelijke variabele en giro-activisme als afhankelijke variabele (een dichotome variabele, waarbij 0 = geen giro-activist, 1 = min. één keer giro-activist). Uit deze analyse (zie tabel 5) blijkt dat leeftijd, opleidingsniveau, religie en kerkpraktijk een significante invloed hebben op het al dan niet giro-activist zijn. Het opleidingsniveau blijkt hier de sterkste invloed te hebben: wie hoger opgeleid is, heeft 2,17 keer meer kans om giro-activist te zijn dan wie maximum een diploma hoger secundair onderwijs behaalde. Wie regelmatig naar de kerk gaat heeft 1,91 keer meer kans om giro-activist te zijn, dan wie nooit of onregelmatig naar de kerk gaat. Ook wie onregelmatig naar de kerk gaat, heeft 1,48 keer meer kans om giro-activist te zijn, dan wie nooit of regelmatig naar de kerk gaat. In

het algemeen lijkt kerkpraktijk dus een motiverende factor voor giro-activisme. Eerder onderzoek toonde deze relatie reeds aan voor lidmaatschap van verenigingen en voor deelname aan vrijwilligerswerk (Botterman, Hooghe & Bekkers 2009). Een verklaring hiervoor ligt in de netwerkhypothese: wie deelneemt aan erediensten bouwt maatschappelijke netwerken uit, die vervolgens ingezet kunnen worden voor participatie in andere levenssferen (Botterman, Hooghe & Bekkers 2009). Ook met het ouder worden stijgt de kans om giro-activist te worden (10,1% meer kans elke tien jaar). Het behoren tot een religie heeft dan weer een negatieve invloed op het al dan niet giro-activist zijn. Wie religieus is heeft minder kans om giro-activist te zijn, dan wie aangeeft ongelovig of vrijzinnig te zijn. Wellicht speelt de vraagstelling rond giro-activisme, waarbij hoofdzakelijk seculiere organisaties zijn opgenomen, een rol in deze negatieve invloed. Bovendien blijkt uit eerder onderzoek dat denominatie (het zich al dan niet gelovig noemen) op zich weinig zegt over de mate van maatschappelijk engagement (Botterman, Hooghe & Bekkers 2009). Van de kenmerken geslacht, burgerlijke staat, levenssituatie en inkomen gaat geen significante invloed uit op het al dan niet giro-activist zijn.

5.2 Cumulatie of ‘crowding out’?

Of het giro-activisme een aparte, onderscheiden vorm van maatschappelijke betrokkenheid is of dat er eerder sprake is van een cumulerend effect met andere vormen van betrokkenheid, wordt voor Vlaanderen in twee stappen nagegaan.

Vooreerst wordt bekeken of giro-activisten het doneren van geld ook nog combineren met een andere vorm van participatie. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de gecreëerde dichotome variabelen. Uit tabel 6 blijkt dat 18,49% van de giro-activisten het giro-activisme als enige participatieactiviteit hebben, hetgeen betekent dat 81,5% van de giro-activisten het giro-activisme met een andere vorm van betrokkenheid combineert. De combinatie van giro-activisme met passief lidmaatschap komt het vaakst voor (23,68%), gevolgd door een combinatie van giro-activisme met passief lidmaatschap én actief lidmaatschap (18,13%) en de combinatie van giro-activisme met actief lidmaatschap (15,67%). Een 2,7% van de giro-activisten combineert het geven van geld met alle andere mogelijke participatievormen in de SCV-survey. Deze beschrijvende gegevens tonen aan dat de meerderheid (81,5%) van de giro-activisten, bovenop het geven van geld ook nog op een andere manier hun betrokkenheid tonen. De combinatie die het meeste voorkomt, is deze met passief lidmaatschap – mogelijks is er een overlap in de vraagstelling (*cf. supra*). Hierbij kan opgemerkt worden dat giro-activisme en/of een passief lidmaatschap minder ‘intense’ vormen van participatie zijn en logischerwijze gemakkelijker met andere participatievormen gecombineerd kunnen worden dan bijvoorbeeld een actief lidmaatschap of deelname aan vrijwilligerswerk, wat meer tijd vraagt van een individu.

Tabel 6. Combinaties van giro-activisme met andere participatievormen.

	Percentage (N = 798)
Giro-activisme	18,49
... + passief lid	23,68
... + actief lid	15,67
... + bestuurslid	1,24
... + vrijwilligerswerk	1,22
... + passief lid + actief lid	18,13
... + passief lid + bestuurslid	1,92
... + passief lid + vrijwilligerswerk	2,09
... + actief lid + bestuurslid	0,47
... + actief lid + vrijwilligerswerk	4,39
... + bestuurslid + vrijwilligerswerk	1,16
... + passief lid + actief lid + bestuurslid	1,05
... + passief lid + actief lid + vrijwilligerswerk	4,77
... + passief lid + bestuurslid + vrijwilligerswerk	1,56
... + actief lid + bestuurslid + vrijwilligerswerk	1,45
... + passief lid + actief lid + bestuurslid + vrijwilligerswerk	2,69
Totaal	100

Tabel 7. Pearson correlatie-coëfficiënten tussen de verschillende 'types participatie' (= het aantal organisaties waarin men participeert per participatievorm (intensiteit)).

	Geen lid	Vroeger lid	Passief lid	Actief lid	Bestuurslid	Vrijwilligerswerk	Giro-activisme
Geen lid	-						
Vroeger lid	-0,65***	-					
Passief lid	-0,46***	0,04	-				
Actief lid	-0,48***	0,00	0,01	-			
Bestuurslid	-0,25***	0,03	0,12***	0,01	-		
Vrijwilligerswerk	-0,35***	0,11***	0,10**	0,37***	0,28***	-	
Giro-activisme	-0,29***	0,15***	0,23***	0,16***	0,10**	0,17***	-

N = 1477; *p < 0,01; **p < 0,001; ***p < 0,0001.

Noot: de variabelen zijn de combinatiemaat 'type participatie' zoals omschreven in de operationalisering, d.w.z. 'reikwijdte' participatie x 'intensiteit' participatie.

Tabel 7 geeft vervolgens de Pearson-correlatiecoëfficiënten weer tussen het aantal lidmaatschappen naar intensiteit (cf. het concept 'type participatie' dat we introduceerden) die respondenten hebben. Hieruit blijkt dat het aantal verenigingen waarvan men opgeeft 'geen lid' te zijn, telkens negatief samenhangt met het aantal vroegere (r = -0,65), passieve (r = -0,46), actieve (r = -0,48) en

bestuurslidmaatschappen ($r = -0,25$), het aantal keren vrijwilligerswerk ($r = -0,35$), of het aantal keren dat men giro-activist is ($r = -0,29$). Deze samenhang is telkens significant ($p < 0,0001$ of kleiner) en in de meeste gevallen als 'sterk' te benoemen. Deze bevindingen lijken logisch: hoe meer verenigingen waarvan men 'geen lid' is, hoe minder mogelijkheden er zijn om een vroeger of een huidig lidmaatschap van verenigingen te hebben. Toch moet de sterkte van deze correlaties gerelativeerd worden, gezien de lange lijst van organisaties waarbij respondenten (g)een lidmaatschap kunnen rapporteren. De kans is immers reëel dat een groot deel van de respondenten bij een groter aantal organisaties 'geen lid' is, dan het aantal organisaties waarbij men bijvoorbeeld 'actief lid' is.

Tussen het aantal keren giro-activisme en andere (al dan niet vroegere) participatievormen zien we telkens een significante ($p < 0,001$ of kleiner) positieve samenhang. Deze samenhang is het sterkst ($r = 0,23$) tussen het aantal keren giro-activisme en het aantal passieve lidmaatschappen (mogelijks is er door de vraagstelling een grote overlap tussen beide categorieën – *cf. supra*), gevolgd door de samenhang tussen het aantal keren giro-activisme en respectievelijk het aantal keren vrijwilligerswerk ($r = 0,17$), het aantal actieve lidmaatschappen ($r = 0,16$), het aantal vroegere lidmaatschappen ($r = 0,15$) en het aantal bestuurslidmaatschappen ($r = 0,10$). Uit deze gegevens blijkt er dus een verband te zijn tussen het aantal types van organisaties waarbij men giro-activist is en de andere 'types participatie' (ongeacht de intensiteit ervan) die de respondenten rapporteren. Hoewel de gevonden verbanden niet erg sterk zijn, suggereert ook deze analyse dus een cumulatie van het giro-activisme met andere participatievormen en zijn de bevindingen consistent met onderzoek van Bekkers (2002) en Morales en Geurts (2007) die eveneens een cumulatie van participatievormen terugvinden.

5.3 Effect van giro-activisme en andere types participatie op het sociaal kapitaal in Vlaanderen

Op basis van de SCV-data kan tot slot het effect van de sociodemografische kenmerken en de verschillende 'types participatie' op de attitudinale componenten van sociaal kapitaal voor Vlaanderen worden nagegaan. Het netto-effect van de verschillende types participatie op de attitudinale componenten van sociaal kapitaal, onder controle van andere variabelen, wordt via vijf OLS-regressies onderzocht. De afhankelijke variabelen zijn telkens de attitudinale componenten van sociaal kapitaal: ethocentrisme, utilitair individualisme, politieke machteloosheid, vertrouwen in politiek en vertrouwen in overheidsapparaat. In geen enkel regressiemodel werd tussen de onafhankelijke variabelen multicollineariteit vastgesteld.⁹

Onderstaande tabel (tabel 8) geeft het resultaat van deze regressies weer, waarbij nog geen onderscheid wordt gemaakt naar het type van organisatie. Wat de

Tabel 8. OLS-Regressies van sociodemografische kenmerken en 'types participatie' op de attitudinale componenten van sociaal kapitaal.

	Enocentrisme	Utilitair individualisme	Politieke machteloosheid	Vertrouwen in politiek	Vertrouwen in overheidsapparaat
Sociodemografische kenmerken					
Geslacht (ref = man)	0,03	-0,05	0,01	-0,01	-0,04
Leeftijd (metrisch)	0,27***	0,12**	0,14**	-0,03	-0,01
Opleiding (ref = niet tot hoger secund. onderw.)	-0,21***	-0,22***	-0,15***	0,07	-0,01
Burgerlijke staat (ref = andere dan gehuwd)	-0,00	-0,01	0,01	0,13*	0,12*
Levenssituatie (ref = niet samenwonend met partner)	0,01	0,02	-0,05	-0,05	-0,09
Inkomen (metrisch)	0,03	-0,07	-0,03	-0,07	-0,02
Religie (ref = ongelovig/vrijzinnig)	0,05	0,01	0,05	0,03	0,12*
Kerkpraktijk (ref = nooit)					
Onregelmatig	0,01	-0,03	-0,02	0,02	0,04
Regelmatig	-0,08*	-0,09*	-0,02	0,07	0,11*
Variabele giro-activisme					
Aantal keren giro-activisme (metrisch)	-0,14**	-0,09*	-0,09*	0,10*	0,12**
Lidmaatschapsvariabelen					
Aantal vroegere lidmaatschappen (metrisch)	-0,09*	0,02	-0,09*	-0,00	0,05
Aantal passieve lidmaatschappen (metrisch)	-0,02	-0,07*	-0,06	-0,03	0,01
Aantal actieve lidmaatschappen (metrisch)	-0,01	-0,06	-0,02	-0,04	-0,06
Aantal bestuurslidmaatschappen (metrisch)	0,01	-0,06	-0,02	-0,02	-0,04
Variabele vrijwilligerswerk					
Aantal keren dat men vrijwilliger is (metrisch)	-0,12*	-0,06	-0,03	-0,01	-0,00
Adj. R²	0,21***	0,14***	0,10***	0,02*	0,05***
N	714	835	820	800	807

*p < 0,05; **p < 0,001; ***p < 0,0001.

Noot: De gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten worden weergegeven.

‘types participatie’ betreft, kan op basis van deze tabel besloten worden dat – onder controle van alle andere variabelen – het effect van het aantal keren dat men giro-activist is, steeds het sterkste is. Verder heeft het aantal vroegere lidmaatschappen een negatief effect op etnocentrisme en politieke machteloosheid, heeft het aantal passieve lidmaatschappen een negatief effect op utilitair individualisme en heeft het aantal keren dat men vrijwilliger is een negatief effect op etnocentrisme. Ook met betrekking tot de twee vertrouwensmaten blijkt het (positieve) effect van het aantal keren dat men giro-activist is steeds significant, waar andere types participatie geen effect hebben.

De OLS-regressies (tabel 9) waarbij voor lidmaatschap of vrijwilligerswerk een onderscheid wordt gemaakt naar ‘Putnam-groups’ en de ‘restcategorie’ van verenigingen, brengen in dit algemene patroon geen grote verandering. Ook hier blijkt dat giro-activisme telkens een significant effect heeft op de afhankelijke variabelen en doorgaans is dit effect van giro-activisme sterker of quasi even sterk als het effect van de andere significante participatievariabelen. Het zijn vooral de ‘types participatie’ in organisaties binnen de ‘restcategorie’ die significante effecten hebben: het aantal keren vrijwilligerswerk (negatief effect op etnocentrisme) het aantal passieve, actieve of bestuurslidmaatschappen (negatieve effecten op utilitair individualisme) en het aantal passieve lidmaatschappen (negatief effect op politieke machteloosheid) van organisaties binnen de ‘restcategorie’. Wat participatie in ‘Putnam-groups’ betreft, blijkt enkel het effect van het aantal vroegere lidmaatschappen (negatief effect op etnocentrisme en politieke machteloosheid) en het aantal actieve lidmaatschappen (negatief (!) effect op vertrouwen in overheidsapparaat) significant.

Uit deze analyses komt de opmerkelijke vaststelling voort dat het giro-activisme – een zeer individuele en eerder passieve en afstandelijke vorm van participatie – in vergelijking met andere participatievormen bijna steeds een groter effect heeft, of in bepaalde gevallen zelfs als enige participatievariabele een effect heeft op de attitudinale componenten van sociaal kapitaal. Bivariate explorerende analyses gaven bovendien aan dat het giro-activisme in Vlaanderen geen marginaal fenomeen is, en dus lijkt het weinig waarschijnlijk dat een evolutie in de richting van meer donateurschappen een grote daling in het sociaal kapitaal in Vlaanderen zou veroorzaken.

Deze resultaten ondersteunen de eerdere bevindingen van Wollebæk en Selle (2002a), die op basis van hun indicator voor sociaal kapitaal – de combinatie ‘intensiteit’ x ‘reikwijdte’ – aantonen dat een hoge mate van face-to-face interactie over meerdere organisaties heen (via actieve of bestuurslidmaatschappen of vrijwilligerswerk) geen conditio sine qua non is voor de vorming van sociaal kapitaal. Integendeel, de gevonden resultaten suggereren zelfs dat ‘de meest passieve vorm van engagement’ – het uitschrijven van een cheque (Godwin 1988) – positiever is voor het sociaal kapitaal in Vlaanderen dan meer actieve participatievormen.

Tabel 9. OLS-Regressies van sociodemografische kenmerken en ‘types participatie’ (‘Putnam-groups’ vs. ‘Restcategorie’) op de attitude componenten van sociaal kapitaal.

	Etnocentrisme	Utilitair individualisme	Politieke machtheersheid	Vertrouwen in politiek	Vertrouwen in overheids-apparaat
Sociodemografische kenmerken					
Geslacht (ref = man)	0,03	-0,04	0,01	-0,01	-0,06
Leeftijd (metrisch)	0,26***	0,12*	0,12*	-0,02	-0,00
Opleiding (ref = niet tot hoger secund. onderw.)	-0,21***	-0,22***	-0,15***	0,07	-0,00
Burgerlijke staat (ref = andere dan gehuwd)	-0,01	-0,03	-0,01	0,14	0,13*
Levenssituatie (ref = niet samenwonend met partner)	0,02	0,03	-0,04	-0,05	-0,10
Inkomen (metrisch)	0,03	-0,06	-0,02	-0,07	-0,03
Religie (ref = ongelovig/vrijzinnig)	0,05	0,02	0,05	0,03	0,12*
Kerkpraktijk (ref = nooit)					
Onregelmatig	0,01	-0,03	-0,02	0,02	0,04
Regelmatig	-0,08	-0,07	-0,01	0,07	0,10*
Variabele giro-activisme					
Aantal keren giro-activisme ‘Rest’ (metrisch)	-0,13**	-0,08*	-0,09*	0,10*	0,12*
Lidmaatschapsvariabelen					
Aantal vroegere lidmaatschappen ‘Putnam’ (metrisch)	-0,08*	0,01	-0,11*	0,02	0,03
Aantal vroegere lidmaatschappen ‘Rest’ (metrisch)	-0,03	0,02	0,00	-0,02	0,04
Aantal passieve lidmaatschappen ‘Putnam’ (metrisch)	0,02	0,03	0,05	-0,05	-0,06
Aantal passieve lidmaatschappen ‘Rest’ (metrisch)	-0,05	-0,09*	-0,10*	-0,01	0,04
Aantal actieve lidmaatschappen ‘Putnam’ (metrisch)	0,00	-0,01	0,01	-0,04	-0,09*
Aantal actieve lidmaatschappen ‘Rest’ (metrisch)	-0,03	-0,08*	-0,03	0,01	0,02
Aantal bestuurslidmaatschappen ‘Putnam’ (metrisch)	-0,02	-0,01	0,02	-0,01	-0,06
Aantal bestuurslidmaatschappen ‘Rest’ (metrisch)	0,00	-0,07*	-0,04	-0,02	0,00

	Etnocentrisme	Utilitair individualisme	Politieke machteloosheid	Vertrouwen in politiek	Vertrouwen in overheids-apparaat
Variabele vrijwilligerswerk					
Aantal keren dat men vrijwilliger is 'Putnam' (metrisch)	-0,00	0,03	0,03	0,01	-0,01
Aantal keren dat men vrijwilliger is 'Rest' (metrisch)	-0,10*	-0,07	-0,06	-0,04	0,00
Adj. R²	0,21***	0,15***	0,11***	0,01	0,05***
N	714	835	820	800	807

*p < 0,05; **p < 0,001; ***p < 0,0001.

Noot: De gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten worden weergegeven.

Tot slot is het belangrijk om op te merken dat voor de attitudeschalen die afwijkingen van positief gedrag vaststellen (etnocentrisme, politieke machteloosheid, utilitair individualisme), het effect van enkele sociodemografische kenmerken (voornamelijk leeftijd en opleidingsniveau) groter is dan het effect van de significante variabelen die de types participatie weergeven. Deze vaststelling lijkt evidentie te zijn richting de vaststelling van auteurs zoals Rothstein (2002, 2004) en Rothstein en Stolle (2003) die stellen dat op individueel niveau de invloed van participatievariabelen op sociaal kapitaal eerder zwak is en die een institutionele benadering van sociaal kapitaal naar voor schuiven.

6. Conclusie en discussie

In dit artikel werd het giro-activisme als 'nieuwe' participatievorm geëxploreerd. De kernvraag hierbij was of we de klassieke sociaal kapitaal-hypothese van Robert Putnam dienden te herzien. In het verleden was vrijwillige inzet (het geven van tijd) van burgers de geijkte vorm van maatschappelijke betrokkenheid. Het was Robert Putnam (1994, 1995, 1996, 2000) die met zijn publicaties het begrip sociaal kapitaal aan het belang van het verenigingsleven koppelde. Vanaf de jaren 1970 voltrok er zich echter een structurele transformatie van de vrijwillige associaties als gevolg van processen van professionalisering en specialisering. Nieuwe, tertiaire organisaties wonnen aan terrein ten koste van de klassieke, secundaire organisaties. Deze organisationele transformatie heeft de eigenheid van maatschappelijke participatie in sterke mate beïnvloed. Er hebben zich in toenemende mate passieve vormen van betrokkenheid gemanifesteerd, waarnaar noties als 'giro-activisme', 'cheque-book participation' en verwante begrip-

pen, verwijzen. Naast het geven van tijd wordt het geven van geld een belangrijke participatievorm. Eensgezindheid of duidelijkheid over een definitie van het giro-activisme is er echter niet. Evenmin is er eensgezindheid over de gevolgen die deze transformatie heeft voor het niveau van het sociaal kapitaal binnen de samenleving. Enerzijds stelt Putnam (1995, 2000) dat omwille van deze transformaties de kwaliteit van het samenleven in het gedrang komt. Andere auteurs stellen echter dat deze bezorgdheid ongefundeerd is en dat de kwalitatieve veranderingen in maatschappelijke betrokkenheid niet noodzakelijk tot een afname van het sociaal kapitaal leiden. Gezien sociaal kapitaal een belangrijke graadmeter voor de kwaliteit van ons samenleven is, is het echter wel belangrijk om een zicht te hebben op de nieuwe vormen van maatschappelijke betrokkenheid en de gevolgen hiervan voor het sociaal kapitaal. Deze vaststelling vormt de basis van dit onderzoek naar giro-activisme – tot op heden een relatief onontgonnen onderzoeksterrein.

Op basis van de SCV-data kan worden geconcludeerd dat het giro-activisme in Vlaanderen een courante en populaire praktijk is. De groep respondenten die bij minstens één organisatie giro-activist is, blijkt geen marginale groep, en vermoedelijk zijn de resultaten hier nog een onderschatting (*cf. supra*). De giro-activist blijkt vaker hooggeschoold te zijn, tot het oudere deel van de bevolking te behoren en (on)regelmatig naar erediensten te gaan. Religie (denominatie) blijkt een negatieve invloed op het giro-activisme te hebben. Wat betreft opleidingsniveau, leeftijd en kerkpraktijk blijken de resultaten voor deze nieuwe participatievorm hier gelijkaardig aan de bevindingen van Hooghe (2003a, 2003b) voor andere (meer klassieke) participatievormen. De opkomst van de nieuwe participatievormen lijkt de bestaande ongelijkheden (zie o.a. Gijselincx & Loose 2007; Hooghe 2003b; Smits & Elchardus 2009) inzake participatiegraad in Vlaanderen te versterken. Vergeleken met de bredere participatie van de Vlaming (Elchardus, Hooghe & Smits 2001; Hooghe & Quintelier 2007; Smits & Elchardus 2009), valt verder op te merken dat organisatietypes met een groot aantal passieve leden (zoals milieu- en derdewereldorganisaties), doorgaans ook op de financiële steun van giro-activisten kunnen rekenen. Ze beantwoorden aan de organisatiekenmerken van ‘tertiaire’ organisaties, die aansluiten bij nieuwe thema’s zoals milieuproblematiek, mensenrechtenproblematiek of bewustwording van de noord-zuidverhoudingen in de wereld (*cf. Wuthnow 1998; Skocpol 2003*).

Verder tonen de analyses aan dat er sprake is van een cumulatie van giro-activisme en andere participatievormen. Er worden significante correlaties vastgesteld tussen het aantal keren giro-activisme en andere ‘types participatie’. Putnams vrees dat de betrokkenheid bij het ‘clubhuis’ volledig zou verschuiven naar het ‘gironummer’ lijkt dus ongegrond. Er lijkt op basis van deze analyses geen sprake te zijn van een breuk met de meer klassieke participatiepatronen als gevolg van de transformatie van secundaire naar tertiaire organisaties. Dit betekent echter niet dat het aantal passieve lidmaatschappen of het aantal giro-

activisten niet steeg de afgelopen jaren. Op basis van de beschikbare data kan dit echter niet worden nagegaan. Daarom zou het interessant zijn om, op basis van meerdere meetmomenten met dezelfde vraagstelling, dit giro-activisme in kaart te brengen.

Ook de analyses die het effect van de verschillende types participatie op sociaal kapitaal in Vlaanderen nagaan, lijken Putnams nadruk op face-to-face contact (wat een afwijzing van minder intense participatievormen, zoals het giro-activisme, betekent) niet te ondersteunen. De analyses op multivariaat niveau geven aan dat – onder controle van alle andere (sociodemografische en participatie)variabelen – het aantal keren dat men giro-activist is telkens een significant effect heeft op de houdingsschalen die sociaal kapitaal meten, dat bovendien vaak groter is dan de effecten van andere participatievormen. De resultaten bieden dus evidentie in de richting van bevindingen van Wollebæk en Selle (o.a. 2002a) die aangeven dat meerdere passieve lidmaatschappen (een combinatiemaat ‘intensiteit’ x ‘reikwijdte’ van participatie) in organisaties sterker bijdragen tot sociaal kapitaal dan meer intense – face-to-face – vormen van participatie.

Samenvattend kan dus worden geconcludeerd dat de (pessimistische) verwachtingen die uit Putnams theorie naar voor komen, op basis van de Vlaamse data ontkracht lijken. We baseren ons hiervoor op twee centrale observaties. Hoewel we in de lijn van Putnam kunnen stellen dat giro-activisme in Vlaanderen een frequent voorkomende participatievorm is, lijkt er ten eerste van het door Putnam zo gevreesde vervangingseffect geen sprake te zijn. In lijn met eerder onderzoek (Bekkers 2002; Morales & Geurts 2007; Wollebæk & Selle 2002a, 2007) lijkt er ook in Vlaanderen vooralsnog geen sprake te zijn van een verschuiving ‘van clubhuis naar gironummer’. Waarschijnlijker is dat het aantal giro-activisten over de jaren heen wel is toegenomen, gezien de organisationele transformatie die zich voltrok – met andere woorden: een toenemend aantal organisaties doet *ook en expliciet* beroep op deze vorm van betrokkenheid. Ten tweede werd in dit onderzoek aangetoond dat ook meer passieve en afstandelijke participatievormen zonder face-to-face contact een positief effect op sociaal kapitaal kunnen genereren. Net zoals Wollebæk en Selle (2002a) kunnen we hieruit concluderen dat verder onderzoek naar (het effect van participatievormen op) sociaal kapitaal passieve vormen van engagement niet mag uitsluiten. Kortom, op basis van onze onderzoeksbevindingen voor Vlaanderen pleiten ook wij voor een herziening van de aannames van de klassieke sociaal kapitaal hypothese.

Op basis van de onderzoeksbevindingen in dit artikel kunnen volgende aanbevelingen voor verder onderzoek worden geformuleerd. Zoals supra werd vermeld, blijkt uit de uitgevoerde OLS-regressies dat het effect van enkele sociodemografische kenmerken op sociaal kapitaal groter is dan het effect van de significante participatievariabelen. Ook Wollebæk en Strømsnes (2008) vinden in hun onder-

zoek eerder zwakke effecten van participatie op de vorming van sociaal kapitaal op individueel niveau. In de lijn van de discussie die deze auteurs hierrond voeren, kan ook hier opgemerkt worden dat onderzoek naar sociaal kapitaal in de toekomst ook aandacht voor de institutionele benadering moet hebben. Deze benadering onderzoekt hoe de structuur en de functies van belangrijke instituties in de samenleving de waarden en normen beïnvloeden. Mogelijkheden voor vervolgonderzoek met cross-nationale data liggen hier open, waarbij de institutionele benadering als aanvulling op de micro-benadering kan worden gebruikt (Wollebæk & Strømsnes 2008).

Een andere aanbeveling naar verder onderzoek rond de maatschappelijke effecten van participatie is om ook de niet-conventionele of de niet-geïnstitutionaliseerde vormen van engagement te bevragen (zie ook Stolle en Hooghe (2005) die deze bemerking formuleren). Onderzoek van Welzel, Inglehart en Deutsch (2005) wijst uit dat deze vormen van 'elite-challenging action' zelfs sterker bijdragen tot de vorming van sociaal kapitaal dan lidmaatschap in formele verenigingen. Deze vormen van betrokkenheid worden echter niet bevestigd in de SCV-surveys en werden dus ook niet in de analyses opgenomen. Nochtans zou het effect van de 'brede participatie' (inclusief deze 'elite-challenging' vormen van participatie) op het sociaal kapitaal hierdoor mogelijks verhogen en dus ook deels tegemoet kunnen komen aan de vorige opmerking.

Tot slot liggen ook nog kansen voor verder onderzoek in de lijn van literatuur rond 'charitable confidence', met name het vertrouwen in de tertiaire organisaties waaraan men geld geeft (Bekkers 2003; Bekkers & Bowman 2008). Deze kansen komen voort uit de vaststelling dat er in dit onderzoek een positief effect is van giro-activisme op vertrouwen in de politiek/het overheidsapparaat. Op basis van deze bevinding kunnen we er vanuit gaan dat er eenzelfde positieve samenhang is tussen giro-activisme en het vertrouwen in organisaties waaraan men geeft (Bekkers 2003). Onderzoek van Bekkers (2003) vertrekt vanuit de idee dat een bepaalde mate van veralgemeend vertrouwen en vertrouwen in organisaties noodzakelijk is, opdat mensen aan een (anonieme) organisatie zouden doneren. De resultaten van dit onderzoek (Bekkers 2003) op basis van cross-sectionele data tonen aan dat er een positief effect uitgaat van veralgemeend vertrouwen en 'charitable confidence' op het geefgedrag. Hierop voortbouwend zouden we kunnen stellen dat het verband in dit onderzoek ook vanuit 'vertrouwen in instellingen' (als proxy-maatstaf voor het vertrouwen in organisaties) naar giro-activisme zou gaan, en niet omgekeerd – zoals in dit onderzoek vanuit Putnam's aannames en in lijn met Hooghe (2003a, 2003b) onderzoek werd onderzocht. Deze bevinding brengt ons terug naar de discussie rond de causaliteit tussen de structurele en culturele component van sociaal kapitaal die Putnam (en ook Hooghe (2003a, 2003b) in zijn onderzoek) hanteert en de nood aan longitudinale paneldata om meer definitieve uitspraken te doen over de richting van deze relatie.

Dankwoord

De auteur dankt Prof. Dr. Lesley Hustinx (Vakgroep Sociologie, Universiteit Gent) voor het promotorschap bij dit onderzoek (masterproef Sociaal Werk, K.U.Leuven), en de juryleden van de 'ACCO-prijs' van de Vereniging voor Sociologie voor de waardevolle bemerkingen bij een eerdere versie van het artikel.

NOTEN

1. Met deze assumptie van causaliteit schrijft Putnam zich in in de toquevilliaanse traditie, die verenigingen beschouwt als een 'leerschool van de democratie' (Hooghe 2003b). Verschillende auteurs stellen de richting van dit causale verband echter in vraag. Hooghe (2001) stelt dat verenigingen mogelijks een bepaald soort mensen aantrekken (een '(zelf)selectie-effect') of mogelijks ook bijdragen tot (verdere) vorming van levenshoudingen en -waarden (een 'socialisatie-effect'). Hooghe (2003b) geeft aan dat het met de bestaande onderzoeksdata onmogelijk is om de richting van dit causale verband te bepalen. Enkel een longitudinaal en quasi-experimenteel onderzoek kan hiertoe de enige manier zijn (Hooghe 2003b). Daarom pleit Hooghe ervoor om de relatie tussen beide componenten van sociaal kapitaal als een zichzelf versterkende cirkel te conceptualiseren, wat betekent dat verenigingen enerzijds functioneren als een 'leerschool van de democratie' (socialisatie), en tegelijk aan maatschappelijk georiënteerde personen ook een instrument bieden waarmee zij hun engagement kunnen vormgeven (zelf-selectie). Volgens Hooghe (2003b) zou het bovendien weinig zinvol zijn dat er bij de bevolking bepaalde normen en waarden leven, indien de middelen (= verenigingen) niet voorhanden zijn, om die waarden ook tot uitdrukking te brengen. Als dan ook het engagement binnen verenigingen of organisaties leidt tot een verdere versterking van dergelijke waarden, dan verhoogt dit enkel het belang van deze 'leerscholen' voor het instandhouden en bevorderen van deze waarden en normen (Hooghe 2003, 111-112). Ook Gijssels en Loose (2007) geven aan dat het hier wellicht om een wisselwerking gaat tussen socialisatie- en zelfselectie-effecten.
2. Wollebæk en Selle (2003) bespreken naast de intensiteit en de reikwijdte van betrokkenheid ook het belang van het 'type' organisatie waarin individuen participeren. Volgens Wollebæk en Selle (2003) zijn de organisatiekenmerken die volgens Putnam bijdragen aan sociaal kapitaal (met name een horizontale structuur waar face-to-face interactie mogelijk is) eerder terug te vinden in niet-politieke en vrijetijdsgoriënteerde verenigingen dan bij verenigingen met een uitgesproken politiek doel. Volgens Foley en Edwards (1996) zou vanuit Putnams standpunt een zangvereniging of vogelliefhebbervereniging een vitale rol spelen voor de werking van de democratie, terwijl de bijdrage van sociale bewegingen, vakbonden en politieke partijen miniem is (Wollebæk & Selle 2003). Vanuit de contextuele benadering van Selle en Strømsnes (2001) is Putnams onderscheid tussen politieke en niet-politieke organisaties echter niet relevant en ambigu. Zij stellen dat het belang van dit nieuwe type van (passief) lidmaatschap voor

- de democratie en de samenleving afhankelijk is van de nadruk die gelegd wordt op de interne versus de externe democratische functies van een organisatie. De theoretische discussie rond het belang van het 'type' organisatie voor het genereren van sociaal kapitaal wordt in dit artikel buiten beschouwing gelaten.
3. Dit onderzoek van Wollebæk en Selle (2002a) behandelt het relatieve effect van passieve lidmaatschappen op sociaal kapitaal in vergelijking met actieve lidmaatschappen. Naast onderzoek rond passief lidmaatschap is er ook onderzoek naar andere, nieuwe vormen van betrokkenheid die geassocieerd worden met de organisationele verschuiving die zich de afgelopen decennia voltrok. Zo geven Welzel, Inglehart en Deutsch (2005) aan dat actief lidmaatschap van organisaties niet de enige bevorderende factor is voor sociaal kapitaal. Ook andere, niet-geïstitutionaliseerde (nieuw opkomende) vormen van engagement (deze auteurs gebruiken hiervoor de term 'elite-challenging action') zoals boycotts, collectieve acties, petitie... hebben een effect op sociaal kapitaal, dat zelfs groter is dan het effect van klassiek (formeel) lidmaatschap op sociaal kapitaal. Ook Stolle, Hooghe en Micheletti (2005) vinden gelijkaardige resultaten voor politiek consumentisme als specifieke participatievorm.
  4. 'Giro-activisme' werd bevraagd in de jaartallen 2000, 2002 en 2003 van de SCV-survey. Gezien het drie kort opeenvolgende meetmomenten betreft, is het niet mogelijk om trendanalyses voor het giro-activisme te doen.
  5. Hoewel vele 'secundaire' associaties ook 'nonprofits' zijn, stelt Putnam (1995) dat de meeste 'nonprofit agencies' wezenlijk verschillen van de 'secundaire' associaties. Met 'nonprofit service agencies' wil Putnam (1995, 2000) de organisaties/verenigingen aanduiden waarbinnen lidmaatschap of vrijwilligerswerk eerder wordt gezien als een persoonlijke 'one-to-one service' dan als een daad van betrokkenheid bij de gemeenschap.
  6. Deze opdeling is in zekere mate vergelijkbaar met de opdeling die De Groof, Elchardus & Siongers (2001) maken in hun studie naar leerlingenparticipatie in het onderwijs. Deze auteurs verwijzen naar verenigingen waarbinnen 'expressieve' (bv. culturele en sportactiviteiten) dan wel 'instrumentele' activiteiten (bv. politieke en sociale activiteiten) plaatsvinden, waarbij instrumentele activiteiten doorgaans als doel hebben om bepaalde standpunten inzake de maatschappij en/of de politiek door te geven en het doel van expressieve activiteiten in de participatie/het deelnemen op zich ligt. In hun studie (2001) vinden zij een grotere invloed van participatie van jongeren in instrumentele verenigingen op de burgerschapsvorming van jongeren dan participatie in expressieve verenigingen. Omdat in het theoretische kader van dit onderzoek betrokken wordt vanuit Putnams theorie en Putnams eenzijdige focus op de traditionele, secundaire organisaties voor de vorming van sociaal kapitaal, wordt in dit onderzoek geopteerd om een onderscheid te maken tussen de 'Putnam-groups' (min of meer gelijkaardig aan de 'expressieve' organisaties), en een 'restcategorie' (die in grote mate bestaat uit zgn. 'instrumentele' of 'sociale' verenigingen).
  7. Evidentie voor deze proxy-maatstaf kan gevonden worden in onderzoek van Hall (1999), die een verband vindt tussen veralgemeend vertrouwen en vertrouwen in instellingen. Over de causaliteit bestaan echter verschillende opvattingen. Onder andere Newton (1999) stelt dat veralgemeend vertrouwen een voorwaarde is voor de ontwik-

- keling van vertrouwen in instellingen. Brehm en Rahn (1997) stellen dan weer dat het effect van vertrouwen in de instellingen op het interpersoonlijk vertrouwen groter is dan omgekeerd. Zie Stolle (1999, 264-267) voor een uitgebreid overzicht van deze discussie.
8. Wanneer we de gegevens rond giro-activisme uit de SCV-survey in tabel 2 en 3 vergelijken met gegevens op basis van de jaartallen 2000 en 2003 van de SCV-survey, dan blijkt dat het jaar 2002 een 'topjaar' was. Op basis van drie meetmomenten is het echter niet mogelijk om dit 'topjaar' in een bredere trendanalyse te plaatsen. De precieze verklaring voor dit 'topjaar' blijft onzeker. Een mogelijke verklaring is dat door de invoering van de euro-munteenheid de perceptie van de waarde van de nieuwe munteenheid wijzigde (400 BEF werd bijvoorbeeld 'maar' 10 euro), waardoor respondenten mogelijks toch overgingen tot het geven van geld aan een organisatie. Het lijkt echter onwaarschijnlijk dat het profiel van de giro-activist drastisch zou wijzigen als gevolg van deze lichte overschatting.
  9. Als criteria voor het vaststellen van multicollineariteit werd de Tolerance (TOL) en de Variance Inflation Factor (VIF) gebruikt, waarbij enerzijds lage tolerance-waarden (0,10 of kleiner) en anderzijds VIF-waarden groter dan 10 wijzen op een sterke aanwezigheid van multicollineariteit. In geen van de regressies werden dergelijke waarden geobserveerd.

BIBLIOGRAFIE

- Almond, G. & Verba, S. (1989 [1963]), *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Bekkers, R. (2001), Het geven geld en tijd: of-of of en-en?, pp. 106-118 in T. Schuyt (ed.), *Geven in Nederland 2001*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Bekkers, R. (2002), *Giving Time and/or Money: Trade-Off or Spill-over?* Paper presented at 31st Annual ARNOVA Conference, Montreal, Canada. z.p.
- Bekkers, R. (2003), Trust, Accreditation and Philanthropy in the Netherlands, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(4), 596-615.
- Bekkers, R. & Bowman, W. (2008), The Relationship Between Confidence in Charitable Organizations and Volunteering Revisited, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly OnlineFirst*, published on October 21, 2008.
- Botterman, S., Hooghe, M. & Bekkers, R. (2009), Levensbeschouwing en maatschappelijke participatie: is levensbeschouwing nog steeds een motiverende factor?, pp. 7-29 in J. Pickery (ed.), *Vlaanderen Gepeild! 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997), Individual Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital, *American Journal of Political Science*, 41, 686-695.
- Carton, A., Hegemann, L. & Van Geel, H. (2002), *Basisdocumentatie: sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen 2002*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek
- Coleman, J. (1990), *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.

- De Groof, S., Elchardus, M. & Stevens, F. (2001), *Leerlingenparticipatie in het secundair onderwijs, tussen theorie en praktijk. Eindrapport van het project OBPO 98.01*. Brussel: TOR-Onderzoeksgroep.
- De Groof, S. & Siongers, J. (1999), Schoolse en niet-schoolse participatie bij jongeren. Het profiel en de houdingen van participerende jongeren, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 471-500.
- Dekker, P. (2002), *De oplossing van de civil society. Over vrijwillige associaties in tijden van vervagende grenzen* [Rede uitgesproken bij de openbare aanvaarding van het ambt van hoogleraar Civil society, globalisering en duurzame ontwikkeling aan de Katholieke Universiteit Brabant op 28 juni 2002]. Den Haag: SCP.
- Dekker, P. & van den Broek, A. (2005), Involvement in Voluntary Associations in North America and Western Europe: Trends and Correlates 1981-2000, *Journal of Civil Society*, 1(1), 45-59.
- Elchardus, M., Hooghe, M. & Smits, W. (2001), De vormen van middenveldparticipatie, pp. 15-46 in M. Elchardus, L. Huyse & M. Hooghe, *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel: VUBPress.
- Foley, M. & Edwards, B. (1996), The Paradox of Civil Society, *Journal of Democracy*, 7(3), 38-52.
- Fukuyama, F. (2000), *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York: The Free Press.
- Gijselinx, C. & Loose, M. (2007), Wie participeert er (toch)? Patronen en factoren van verwachte en onverwachte participatie aan het verenigingsleven in Vlaanderen, pp. 114-140 in J. Pickery (ed.), *Vlaanderen Gepeild! 2007*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Godwin, R. (1988), *One Billion Dollars of Influence*. London: Chatham House.
- Hall, P. (1999), Social Capital in Britain, *British Journal of Political Science*, 29(3), 417-461.
- Hooghe, M. (1996), *Met vlag en spandoek: hedendaagse actiegroepen*. Groot-Bijgaarden: Globe.
- Hooghe, M. (2001), Waardencongruentie binnen vrijwillige verenigingen. Een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering, *Mens en Maatschappij*, 76(2), 102-120.
- Hooghe, M. (2003a), Participation in Voluntary Associations and Value Indicators: The Effect of Current and Previous Participation Experiences, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(1), 47-69.
- Hooghe, M. (2003b), *Sociaal Kapitaal in Vlaanderen. Verenigingen en democratische politieke cultuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hooghe, M. (2003c), Why Should We Be Bowling Alone? Results from a Belgian Survey on Civic Participation, *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 14(1), 41-59.
- Hooghe, M. & Quintelier, E. (2007), Naar een vergrijzing van het verenigingsleven? Trends in de participatie aan het verenigingsleven in Vlaanderen, 1998-2006, pp. 141-166 in J. Pickery (ed.), *Vlaanderen Gepeild! 2007*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

- Jordan, G. & Maloney, W. (1997), *The Protest Business? Mobilizing Campaign Groups*. Manchester: Manchester University Press.
- Jordan, G. & Maloney, W. (1998), Manipulating Membership: Supply-Side Influences on Group Size, *British Journal of Political Science*, 28(2), 389-409.
- Jordan, G. & Maloney, W. (2007), Explaining Low Participation Rates: Collective Action and the "Concerned Unmobilized", pp. 127-151 in T. Zittel & D. Fuchs (eds.), *Participatory Democracy and Political Participation*. London: Routledge.
- Loose, M., Gijssels, C., Dujardin, A. & Marée, M. (2007), *De meting van het vrijwilligerswerk in België. Kritische analyse van de statistische bronnen met betrekking tot het vrijwilligerswerk in België*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Maloney, W. (1999), Contracting out the Participation Function: Social Capital and Cheque-Book Participation, pp. 108-109 in J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton & P. Whiteley (eds.), *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge.
- Micheletti, M. (2003), *Political Virtue and Shopping. Individuals, Consumerism and Collective Action*. New York: Palgrave Macmillan.
- Morales, L. & Geurts, P. (2007), Associational Involvement, pp. 135-157 in J. van Deth, J.R. Montero & A. Westholm (eds.), *Citizenship and Involvement in European Democracies*. London: Routledge.
- Newton, K. (1999), Social and Political Trust in Established Democracies, pp. 169-187 in P. Norris, (ed.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, R. (1994), *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R. (1995), Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. (1996), The Strange Disappearance of Civic America, *The American Prospect*, 13(7), z.p.
- Putnam, R. (2000), *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rothstein, B. (2002), Sweden: Social Capital in the Social Democratic State, pp. 289-331 in R. Putnam (ed.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Rothstein, B. (2004), Social Capital and Institutional Legitimacy: The Corleone Connection, pp. 113-136 in S. Prakash & P. Selle (eds.), *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Civil Society, Participation and Governance*. New Delhi: Sage.
- Rothstein, B. & Stolle, D. (2003), Introduction: Social Capital in Scandinavia, *Scandinavian Political Studies*, 26(1), 1-26.
- Schuyt, T., Gouwenberg, B. & Bekkers, R. (2009), *Geven in Nederland. Giften, Nalaten-schappen, Sponsoring en Vrijwilligerswerk*. 's-Gravenhage: Reed Business.
- SCP (1998), *Sociaal en Cultureel Rapport 1998. 25 jaar sociale verandering*. Rijswijk/Den Haag: SCP/VUGA.
- SCP (2004), *In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004*. Den Haag: SCP.

- Selle, P. (1999), The Transformation of the Voluntary Sector in Norway: A Decline in Social Capital?, pp. 133-153 in J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton & P. Whiteley (eds.), *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge.
- Selle, P. & Strømsnes, K. (2001), Membership and Democracy, pp. 134-147 in P. Dekker & E.M. Uslaner (eds.), *Social Capital and Participation in Everyday Life*. London: Routledge.
- Skocpol, T. (2003), *Diminished Democracy. From Membership to Management in American Civic Life*. Norman (Oklahoma): University of Oklahoma Press.
- Smits, W. & Elchardus, M. (2009), Vlaanderen sociaal bekabeld, pp. 235-278 in L. Vanderleyden, M. Callens & J. Noppe (eds.), *De Sociale Staat van Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Stolle, D. (1999), Onderzoek naar Sociaal Kapitaal: naar een attitudinale benadering, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 247-275.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2005), Inaccurate, Exceptional, One-sided or Irrelevant? The Debate about the Alleged Decline of Social Capital and Civic Engagement in Western Societies, *British Journal of Political Science*, 35(1), 149-167.
- Stolle, D., Hooghe, M. & Micheletti, M. (2005), Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation, *International Political Science Review*, 26(3), 245-269.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2009), *SVR – SCV – survey* [05.03.2009, Studiedienst van de Vlaamse Regering: <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx>].
- van Deth, J.W. (2003), Measuring Social Capital: Orthodoxies and Continuing Controversies. *International Journal of Social Research Methodology*, 6(1), 79-92.
- Welzel, C., Inglehart, R. & Deutsch, F. (2005), Social Capital, Voluntary Associations and Collective Action: Which Aspects of Social Capital Have the Greatest 'Civic' Payoff?, *Journal of Civil Society*, 1(2), 121-146.
- Whiteley, P. (1999), The Origins of Social Capital, pp. 25-44 in J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton & P. Whiteley (eds.), *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2002a), Does Participation in Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope, and Type, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 32-61.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2002b), Passive Support: No Support at All?, *Nonprofit Management and Leadership*, 13(2), 87-203.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2003), The Importance of Passive Membership for Social Capital Formation, pp. 67-88 in M. Hooghe & D. Stolle (eds.), *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wollebæk, D. & Selle, P. (2007), Origins of Social Capital: Socialization and Institutionalization Approaches Compared, *Journal of Civil Society*, 3(1), 1-24.
- Wollebæk, D. & Strømsnes, K. (2008), Voluntary Associations, Trust and Civic Engagement: A Multilevel Approach, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37(2), 249-263.
- Wuthnow, R. (1998), *Loose Connections. Joining Together in America's Fragmented Communities*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.